

1. Inleiding

In 2015 is het speelveld van de bodemsector fundamenteel anders. Duurzaam gebruik van de ondergrond staat centraal. De kansen die de ondergrond biedt worden benut, met bescherming van de intrinsieke waarden en eigenschappen van de ondergrond. Integraliteit is uitgangspunt. Dit betekent benutting als onderdeel van ruimtelijke ontwikkeling en gekoppeld met andere maatschappelijke opgaven zoals op het terrein van klimaat, energie, (grond)water en economische ontwikkeling, waarbij de verschillende functies optimaal zijn afgestemd. De nodige kennis hiervoor is voorhanden en ontsloten. Bodemsanering los van ruimtelijke ontwikkeling is verleden tijd. Decentrale overheden zijn primair verantwoordelijk. Het rijk stuurt minder en er is minder overheidsgeld beschikbaar.

Het uitvoeringsprogramma van het convenant bodemontwikkelingsbeleid is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de betrokken overheden en beoogt deze transitie naar 2015 te stimuleren door verschillende projecten uit te voeren:

- het project ondergrond, gericht op de transitie naar een duurzaam gebruik van de ondergrond, waarbij tevens specifiek aandacht wordt besteed aan de uitvoering van de rijksbeleidsvisie duurzaam gebruik ondergrond, de kennisagenda/ innovatie en de winning van duurzame energie, in het bijzonder warmte-koude opslag;
- het project spoedlocaties, erop gericht in 2015 spoedlocaties zo veel mogelijk gesaneerd dan wel beheerst te hebben;
- het project gebiedsgericht grondwaterbeheer, gericht op het vestigen en inrichten van gebiedsgericht grondwaterbeheer, onder meer als een volwaardige oplossing voor de aanpak en beheersing van grootschalige grondwaterverontreiniging;
- het project wijziging wet- en regelgeving transitie bodembeleid, gericht op het totstandbrengen van wet- en regelgeving, nodig voor de transitie naar een bodemontwikkelingsbeleid in 2015;
- het project midterm review, waarmee in het najaar van 2011 kan worden bepaald of de partijen voldoende op schema liggen wat betreft het behalen van de ambities uit het convenant.

Daarnaast is er een communicatietraject, voor het gezamenlijk ontwikkelen en realiseren van het nieuwe beleid is goede communicatie immers belangrijk. Ook wordt gericht aandacht besteed aan de cultuurverandering die bij deze transitie cruciaal is.

2. Aanleiding

Het project ondergrond richt zich op de transitie naar een duurzaam gebruik van de ondergrond. Het uitvoeringsprogramma van de rijksbeleidsvisie 'duurzaam gebruik ondergrond', op 9 april 2010 vastgesteld door de ministerraad, valt binnen dit project. Dit geldt ook voor twee reeds gestarte deelprojecten, de kennisagenda en het samenwerkingsprogramma WKO.

De gewenste transitie wordt gemarkeerd door de volgende wijzigingen in het bodembeleid:

- *Verdere decentralisatie* van verantwoordelijkheden en uitvoering van het Rijk naar provincies, gemeenten en waterschappen;
- *Toenemende samenhang* van het bodembeleid met het energie- en waterbeleid en het beleid voor de ondergrond. Samenhang en samenwerking tussen de verschillende beleidsdoelen zijn noodzakelijk voor een efficiënte en effectieve uitvoering van het nieuwe bodemontwikkelingsbeleid;

- Het accommoderen van het *toenemend gebruik* van de bodem als gevolg van ruimtedruk. De ondergrond moet duurzaam kunnen worden gebruikt, maar wel met oog voor de kwetsbaarheid van het bodemsysteem.

3. Doelstellingen

Doelstellingen vanuit convenant

Er vindt een verschuiving plaats in het bodembeleid. De nadruk komt te liggen op creatief, innovatief en integraal beheer en gebruik van de bodem. Er is behoefte aan verbreding en verdieping. Centraal in dit verbrede bodembeleid staan voor ondergrond de volgende doelstellingen in het convenant:

- transitie van het bodembeleid naar samenhangend beleid voor de ondergrond (integratie bodembeleid met water- en energiebeleid en ruimtelijke ontwikkeling);
- het onder milieuhygiënische randvoorwaarden accommoderen van het toenemend gebruik van de ondergrond;
- het verwerven van kennis over de risico's van het gebruik van de ondergrond;
- het benutten van de kansen van de ondergrond en het verschaffen van instrumenten hiervoor, met behoud van kwaliteit;
- het waar nodig aanpassen van de bestuurlijke taakverdeling.

Doelstellingen vanuit rijksbeleidsvisie

Het rijk heeft een beleidsvisie 'Duurzaam gebruik ondergrond' opgesteld. Dit gelet op het maatschappelijk belang van de verschillende eigenschappen, functies en kansen die de ondergrond biedt en de gesignaleerde noodzaak tot in samenhang ordenen van de boven- en de ondergrond. Uitgangspunt van de rijksvisie is dat er in beginsel geen belemmering is om het gebruik van de ondergrond toe te staan, mits de functie van de bodem voor de samenleving behouden blijft. In sommige gevallen is zelfs sprake van stimulering van het gebruik, zoals bijvoorbeeld voor duurzame energie. De rijksvisie is op 9 april 2010 vastgesteld door de ministerraad.

De rijksbeleidsvisie is agenderend en initiërend van opzet en maakt onderdeel uit van de in het bodemconvenant genoemde 'transitie van het bodembeleid naar samenhangend beleid voor de ondergrond'. De acties die voortkomen uit de rijksbeleidsvisie zijn opgenomen in een uitvoeringsprogramma (zie bijlage 1). Voor een aantal acties ligt het voortouw op rijksniveau. De concrete invulling gebeurt veelal op lokaal en regionaal niveau. Om die reden wordt het uitvoeringsprogramma in het kader van het convenant bodemontwikkelingsbeleid uitgevoerd. Binnen het convenant valt het onder het project ondergrond. Het realiseren van het uitvoeringsprogramma van de rijksbeleidsvisie is daarmee een separate doelstelling binnen dit project. Afgesproken is dat de voortgang van de uitvoering van het uitvoeringsprogramma en daarmee de rijksbeleidsvisie tevens onderdeel zullen zijn van de midterm review van het convenant.

4. Randvoorwaarden voor succes

Op de eerste plaats wordt gewezen op de randvoorwaarden voor succes voor de uitvoering van het convenant, zoals deze zijn geformuleerd in het doorstartdocument, geaccordeerd door de stuurgroep op 8 april 2010. Verder gelden specifiek voor het project ondergrond als randvoorwaarden:

- Korte en heldere communicatielijnen binnen het projectteam en het kernteam, en vanuit het kernteam met de diverse advies-, voorbereidings- en besluitvormingsgremia binnen de convenantspartijen;

- De inhoudelijke discussies over de transitie vinden in de beleidsgroep plaats, wijzigingsvoorstellen vanuit de achterbanen op stukken die ter besluitvorming worden voorbereid lopen altijd via het kernteam;
- Kernteamleden: organiseren van een (breed) netwerk binnen de 'eigen' achterban, inzicht in de besluitvorming binnen respectievelijk VNG, IPO, UvW of Rijk, tijdige inbreng van visies en standpunten vanuit de 'eigen' achterban, mede organiseren van draagvlak voor de transitie. Voor het kernteamlid vanuit het Rijk is van belang dat deze de inbreng en betrokkenheid vanuit de verschillende relevante departementen kan organiseren;
- Deelnemers beleidsgroep: samenwerken binnen de achterban en met vertegenwoordigers van andere overheden, meedenken en werken aan de realisatie van de projectdoelen;
- Goede afstemming tussen de verschillende deelprojecten (waaronder het samenwerkingsprogramma WKO, de kennisagenda en de uitvoering van de rijksbeleidsvisie 'duurzaam gebruik ondergrond');
- Het integreren van inhoudelijke belangen (RO, bodem, water en energie) en de samenwerking tussen de verschillende overheden;
- Eerst een gezamenlijk toekomstbeeld formuleren en een beeld over de rol van de overheid in relatie tot andere partijen. Daarna komt de rolverdeling en bijbehorende verdeling van verantwoordelijkheden en bevoegdheden aan bod. Dit betekent dat eventuele aanpassing van wet- en regelgeving voor de ondergrond volgend is op het transitieplan.

5. Te leveren producten

Het project ondergrond omvat meerdere deelprojecten. De transitie naar een duurzaam gebruik van de ondergrond staat centraal; hiervoor wordt een transitieplan opgesteld. Het opstellen van dit transitieplan is een van de deelprojecten en direct ook overkoepelend voor de overige deelprojecten. Op deze manier wordt de samenhang tussen de projecten gewaarborgd.

De volgende deelprojecten worden onderscheiden:

- deelproject 1: transitieplan voor de verandering van bodembeleid naar samenhangend beleid voor de ondergrond, vastgesteld door de convenantpartners. Onderdeel van het transitieplan is het opstellen van een visie op transitie: waar willen we in het jaar 2025 staan, wat is nodig om daar te komen en wat betekent dat voor concrete acties in het hier en nu. Dit onderdeel wordt mede vanuit de kennisagenda (deelproject 2) opgepakt. Voor de uitwerking van het transitieplan wordt gedacht aan bijvoorbeeld samenwerkingsprogramma's en/of bestuursovereenkomsten. Hierin wordt ook het uitvoeringsplan van de rijksvisie betrokken, alsmede de bestuurlijke rol- en taakverdeling. Stap 1 is het verder uitwerken van een projectplan voor het deelproject (stuurgroep 1 oktober 2010). Het transitieplan bestaat uit een visie op transitie, actieplan 2011 en programma 2012-2015.
- deelproject 2: kennisagenda van de ondergrond. Het projectplan voor fase 1 is geaccordeerd in de stuurgroep en wordt uitgevoerd;
- deelproject 3: benutten kansen van de ondergrond voor KWO (samenwerkingsprogramma Warmte Koude Opslag, SWKO). Dit deelproject is reeds geaccordeerd en wordt uitgevoerd.
- nieuwe deelprojecten te starten vanuit het transitieplan, waaronder ook de realisatie van het uitvoeringsprogramma van de rijksbeleidsvisie valt. Deze deelprojecten worden in het plan van aanpak voor het transitieplan uitgewerkt.

Hierbij wordt bijvoorbeeld gedacht aan een deelproject over de baten van de ondergrond en aan het benutten van kansen voor andere vormen van ondergronds gebruik (anders dan WKO), bijvoorbeeld het samenwerkingsprogramma geothermie (EZ).

Product	Realisatiedatum	Goedkeuring door
Plan van aanpak Transitie, waarin opgenomen de planning en verdere uitwerking van het uitvoeringsprogramma van de rijksbeleidsvisie	1 oktober 2010	Stuurgroep
Transitieplan verbreding bodembeleid naar duurzaam gebruik van de ondergrond, in ieder geval bestaande uit: <ul style="list-style-type: none"> - Visie op transitie - programma Duurzaam gebruik Ondergrond 2012-2015 	concept juni 2011 besluitvorming najaar 2011	Convenantspartijen (bestuurlijk)
Kennisagenda van de ondergrond	Zie projectplan fase 1 Kennisagenda	
Kansen van de ondergrond WKO	Zie Samenwerkingsprogramma WKO	
Meetpunten en –momenten, criteria voor Midtermreview (concreet)	16 december 2010	Stuurgroep
Visie op transitie (concept versie) en Actieplan 2011	16 december 2010	Stuurgroep

6. Organisatiestructuur: Projectorganisatie

Kernteam Ondergrond

Projectleider / deelprojectleider transitieplan:	Freny Huisman
Projectsecretaris / communicatie:	Irma Kerkhof
Deelprojectleider kennisagenda:	Margot de Cleen
Deelprojectleider bodemenergie:	Tanno Verburg
Kernteamlid IPO:	Astrid Slegers
Kernteamlid VNG:	Margot Philappart
Kernteamlid UvW:	PM
Kernteamlid Rijk (VROM /LNV / V&W / EZ):	PM

Beleidsgroep Ondergrond: doorstart van beleidsgroep Rijksvisie op de Ondergrond, met in ieder geval deelname vanuit bredere voorbereidingsgroepen binnen IPO/VNG/UvW/Rijk. De trekkers van deze voorbereidingsgroepen participeren als 'linking pin' in de kerngroep. Van belang is brede afstemming binnen de 'achterbannen' (bodem/water/RO/energie).

De beleidsgroep Ondergrond zal 1x in de 6 weken bij elkaar komen. In deze sessies wordt van de beleidsgroep verwacht dat zij actief meedenken en meewerken aan de realisatie van de projectdoelen. Daarnaast is samenwerken binnen de 'eigen' achterban en met vertegenwoordigers van andere partners een belangrijke taak.

Ten opzichte van de oorspronkelijke werkwijze in de beleidsgroep veranderen twee zaken: er komen door de convenantspartijen aan te wijzen vaste deelnemers en de werkvorm verandert naar een meer actieve vorm, aansluitend op de wens om het beleid op de ondergrond in gezamenlijkheid vorm te geven.

De projectorganisatie voor het deelproject 1 (transitieplan) is gelijk aan de bovengenoemde projectorganisatie van het project Ondergrond. De projectorganisaties voor de deelprojecten 2 en 3 zijn afzonderlijk uitgewerkt in reeds bestaande plannen.

7. Financiële aspecten

Wat de kosten en urenplanning betreft wordt een overzicht gegeven van de huidige inzichten. Bijstelling gedurende de looptijd van het project is wenselijk. De raming geldt tot de midterm-review, kosten voor de jaren 2012 en verder worden op dat moment opnieuw geraamd.

Urenplanning Ondergrond, inclusief deelproject transitie

Projectleider: 2,5 dagen per week
Projectsecretaris: 3 dagen per week
Beleidsgroepleden: circa 4 uur in de week
Kernteamleden: circa 1 dag in de week

Voor de overige deelprojecten gelden separate urenplanningen.

Kostenraming 2010- 2011 (tot midterm-review)

Voor te starten activiteiten:

- transitieplan, inclusief visie op transitie en programma 2012-2015:	€ 75.000
- nog te starten deelprojecten, oa baten vd ondergrond (reservering):	€ 30.000
- midterm-review Ondergrond (onderzoek bij verschillende overheden):	€ 15.000
TOTAAL:	€ 120.000

Voor lopende activiteiten:

- deelproject SWKO:	bestaand budget
- deelproject Kennisagenda ¹ :	
• ondersteuning projectorganisatie / inzet projectsecretaris:	€ 50.000
• onderzoeksprogramma (reservering):	€ 75.000
TOTAAL:	€ 125.000

---

¹ De eerste fase van het deelproject Kennisagenda wordt gefinancierd door VROM. Deze fase wordt najaar 2010 afgerond. Voor de eerste fase was op jaarbasis een bedrag nodig van circa € 200.000. Op basis van de resultaten uit de eerste fase wordt een onderzoeksprogramma opgesteld voor het vervolg van de kennisagenda. Het te ontwikkelen programma moet aansluiten op het op te stellen transitieplan; de gewenste transitie bepaalt de prioriteiten voor de kennisagenda. De kennisagenda levert bijvoorbeeld ook inhoudelijke input voor de visie op transitie. Voor de uitvoering van het onderzoeksprogramma wordt aangesloten bij bestaande initiatieven, waaronder het SKB-programma 'Duurzame Ontwikkeling van de Ondergrond'.

8. Communicatie

Projectspecifieke communicatie naar de achterban (IPO/VNG/UvW/het Rijk) vindt plaats via de linking-pins uit het kernteam en de leden van de beleidsgroep. Daarnaast is er een werkgroep communicatie voor het uitvoeringsprogramma. Deze werkgroep zal zowel communicatieactiviteiten ontwikkelen als communicatieactiviteiten uitvoeren. De nadruk ligt op uitvoering. Vanuit elk project neemt de eerstverantwoordelijke voor communicatie deel aan deze werkgroep. Voor het project ondergrond is dit de projectsecretaris.

Voor de lopende projecten Bodemenergie en Kennisagenda zal de communicatie via de reeds bestaande kanalen plaatsvinden. Afstemming hierover vindt plaats in het kernteam, van waaruit ook alle overige communicatie-activiteiten worden gecoördineerd.

9. Samenwerking andere projecten Uitvoeringsprogramma

Samenwerking zal plaatsvinden met het project Gebiedsgericht grondwaterbeheer (inclusief deelproject KRW/grondwaterrichtlijn) om de doelen van dit project te integreren en verbinden met de doelen van het project ondergrond (WKO). Ook zal samenwerking plaatsvinden met het project Regelgeving en financiering om te bezien of (indien ja, welk) een juridisch en financieel instrumentarium nodig is om de verschillende projectdoelen te realiseren. Samenwerking met het project Midtermreview bestaat uit het bepalen van de te meten zaken uit onder meer de Rijkvisie op de Ondergrond en de andere projecten. Om te kunnen meten zal informatie uit het project ondergrond aangeleverd moeten worden aan het project Midtermreview.

Doordat de projectleiders en -secretarissen onderdeel zijn van het UP team is samenwerking met de andere projecten gewaarborgd.

Besluiten genomen door Stuurgroep op 3 juni 2010

Beslotenwel:

1. Voor de realisatie van het project Ondergrond, voor nog te starten activiteiten wordt in de periode tot de midterm-review € 120.000 beschikbaar gesteld;
2. Voor het al lopende deelproject Kennisagenda wordt in de periode tot de midterm-review € 125.000 beschikbaar gesteld;
3. Vanuit de convenantspartijen komt menskracht beschikbaar voor het kernteam en het beleidsteam, als opgenomen in dit projectplan en passend bij het hiervoor opgestelde profiel;
4. Het transitieplan zal in ieder geval bestaan uit een visie op transitie en een programma 2012-2015;

Bijlage 1 – uitvoeringsprogramma rijksbeleidsvisie duurzaam gebruik ondergrond

Tot het uitvoeringsprogramma behoren in ieder geval de volgende acties:

1. Bij ondergrondse aangelegenheden van nationaal belang zoals de winning van nationale bodemschatten en de opslag van aardgas en CO₂ zal het rijk een sturende rol blijven vervullen met gebruikmaking van het daartoe aanwezige rijksinstrumentarium en rekening houdend met decentrale belangen. Wat betreft de opslag van CO₂ zal het rijk het initiatief nemen voor een structuurvisie. Deze zal in nauw overleg en rekening houdend met regionale en lokale belangen worden opgesteld. Voor de winning van aardwarmte zal het rijk het voortouw nemen om te komen tot een samenwerkingsprogramma met provincies, gemeenten en waterschappen.
2. Gemeenten en provincies en waterschappen ontwikkelen mede gelet op de eigen prioriteiten voor het duurzaam gebruik van de ondergrondse ruimte de ruimtelijke kaders, daarbij rekening houdend met rijksbelangen. Zij doen dit in structuurvisies, bestemmingsplannen en waterbeheerplannen.
3. In vervolg op de reeds bestaande handreikingen, zal het kabinet, samen met de andere overheden, op zo'n kort mogelijke termijn de essentiële elementen van duurzaam gebruik van de ondergrond (waaronder de relaties tussen functies, eigenschappen en ingrepen en een berekeningsmethode voor de baten en lasten) uitwerken.
4. Waterschappen en provincies zorgen in samenwerking met gemeenten voor een rolverdeling voor die gebieden waar samenwerking en afstemming tussen verschillende overheden nodig of gewenst is. De watertoets kan hierbij een rol spelen.
5. Een goede informatievoorziening over de ondergrond in samenhang met bestaande registratiesystemen en –verplichtingen is van groot belang voor een goede ordening van de ondergrondse ruimte. Uiteindelijk zal dit leiden tot een 'kadaster van de ondergrond'. Het rijk zal in deze ontwikkeling het voortouw nemen.
6. Er wordt een samenhangende kennisagenda voor de ondergrond ingericht, waarin de uitwerking van de vraagstukken in deze visie optimaal worden ondersteund.
7. Stroomlijning van bestaande kennis tot een Expertisecentrum voor de ondergrond is noodzakelijk, in samenhang met bestaande kennisnetwerken voor de bodem, het grondwater en de ondergrond.
8. Het kabinet zal bezien of en hoe nadere voorschriften noodzakelijk zijn met het oog op de ruimtelijke bescherming van het grondwater.
9. Bij de evaluatie van de voortgang van de uitvoering van deze beleidsvisie in de midterm review wordt ook aandacht besteed aan de ervaringen met het voorgestelde sturingsmodel, Hierbij gaat het dan onder meer om de samenwerking in het kader van (het locatiebeleid voor) CO₂ opslag, geothermie, warmtekoude-opslag. Maar ook de doorwerking van de beleidsvisie in provinciale structuurvisies en (de doorwerking daarvan) in waterschaps- en gemeentelijk beleid. De ervaringen worden ook afgezet tegenover de vraag in hoeverre de verdeling van de bevoegdheden uit de betreffende wet- en regelgeving herziening behoeft.

Bijlage 2 - Vergelijking deelprojecten met de acties uit het convenant

Overkoepelend project / deelproject transitie → trekker: Frency Huisman

- 3.2 vorm geven aan beginsel duurzaam gebruik van de ondergrond.
- 3.3 uitwerking geven aan begrippenkader relevant voor duurzaam gebruik ondergrond.
- 3.4 vaststellen visie op duurzaam gebruik ondergrond. Deze visie is inmiddels gereed (bij de minister).
- 3.5 aanpassing wet- en regelgeving: geen onderdeel van dit deelprogramma, wel relatie met transitie / rol- en taakverdeling plus bijbehorende bevoegdheidsverdeling.
- x.x vormgeven aan de transitie naar samenhangend beleid voor de ondergrond (bodem/energie/water/RO)

Deelproject kennisagenda → trekker: Margot de Cleen

- 3.1 Tot stand brengen innovatieprogramma bodemontwikkelingsbeleid.
- 4.1 vergaren en ontsluiten kennis en (geo)informatie kansen ondergrond *
- 4.2 start onderzoekprogramma "kennisagenda van de ondergrond".
- 4.3 komen tot structuur voor uitwisseling gegevens ondergrond *
- 4.4 uitbouwen DINO tot basisregistratie ondergrond (BRO) *

De acties, aangegeven met * (4.1, 4.3 en 4.4), hebben betrekking op informatiebeheer en –voorziening en zijn geen onderdeel van de kennisagenda van de ondergrond. Informatiebeheer maakt in algemene zin geen onderdeel uit van het uitvoeringsprogramma. De vraag is dus aan de orde hoe genoemde acties worden opgepakt en/of in hoeverre deze acties deel uitmaken van het uitvoeringsprogramma. Aan VROM wordt gevraagd hiertoe een voorstel te formuleren.

Deelproject WKO → trekker: Tanno Verburg

- 3.6 afspraken maken over monitoring effecten WKO op bodem- en watersysteem.
- 3.7 afspraken maken over stimuleren WKO bij grootschalige waterverontreiniging.
- 7.2 verwerken adviezen taskforce WKO in uitvoeringsprogramma. .